

Olimpia Gogolin

MAŁA KSIĘŻNICZKA A JEJ EKSPANIZACJE

Abstract

A LITTLE PRINCESS AND ITS FILMINGS

In her article the author describes the impact of the filming on the popularity of novel. Then, she analyzes the book by Frances Hodgson Burnett *A little Princess* and its the most popular filming. She focuses on similarities and differences. In the final part of the text, the author creates the table which presents all informations about adaptations of *A little Princess*.

Keywords: filmings, literature for children, *A little Princess*, Frances Hodgson Burnett

Książka a jej ekranizacje. Ekranizacje a książka... Dwa różne sposoby przekazu tej samej treści, które stały się przedmiotem toczącego się już od wielu lat sporu. Problem ten nurtuje nie tylko badaczy, ale i przeciętnego człowieka. Wielu ludzi zastanawia się, czy film – i telewizja w ogóle – doprowadzą do zupełnego odejścia od tradycyjnej formy przekazu, jaką jest książka. A może te dwa zjawiska wzajemnie się uzupełniają?

W świetle analiz prowadzonych przez Włodzimierza Goriszowskiego można stwierdzić, że zarówno książka, jak i jej adaptacje są ze sobą ściśle związane. Jak pisze wspomniany badacz w rozprawie *Książka a wychowanie*, w rozdziale zatytułowanym *Czytelnictwo dzieci i młodzieży w badaniach socjologiczno-pedagogicznych*: „audiowizualne formy oddziaływania uzupełniają treść książki, a poza tym zbliżają czytelnika do literatury. Stara się on dokładniej poznać to, co widzi lub słyszy i w tym celu sięga po książkę” [Goriszowski, 1973: 87]. Jest to zgodne z samą definicją adaptacji, którą Janusz Sławiński określa jako „przeróbkę utworu lit. [literackiego – przyp. aut.], mającą na celu dostosowanie go do innych niż pierwotnie środków rozpowszechniania. Przykładem a. [adaptacji – przyp. aut.] ze względu na zmianę adresata są przeróbki utworów dla dorosłych tak, by spełniały warunki lit. [literatury – przyp. aut.] młodzieżowej (np. liczne parafrazy *Robinsona Crusoe* Daniela Defoe); przykładem a. [adaptacji] ze względu na zmianę sposobu rozpowszechniania są przeróbki teatralne bądź filmowe prozy beletrystycznej” [Sławiński, 1976: 11].

Można więc powiedzieć, że ekranizacje są bodźcem, który motywuje widzów do zapoznania się z tekstem literackim. Jak piszą Justyna Mikuła i Eugeniusz Szymik,

„[...] film urasta w oczach młodzieży często do rangi snobistycznego przedmiotu kultu (wypierając tak rodzimych, modnych w swoim czasie pisarzy: poetów przeklętych, brulionowców czy twórców literatur południowoamerykańskich, a nawet postmodernistów)” [Mikuła, Szymik, 2001: 99].

Goriszowski rozwija swoją myśl w innym rozdziale cytowanego studium, dowodząc: „czytelnictwo młodzieży jest często uzależnione od wpływu masowych środków przekazu wiedzy, a więc filmu, radia czy telewizji, i to uzależnione dwustronnie. Z jednej strony nabycie przez rodziców telewizora ogranicza ilościowo czytelnictwo dzieci na rzecz oglądania programu, a z drugiej – szereg audycji telewizyjnych stanowi bodziec do pogłębienia wiadomości już w drodze kontaktów z lekturą” [Goriszowski, 1973: 100].

Dobrym przykładem omówionego wyżej zjawiska jest powieść Frances Hodgson Burnett poświęcona losom Sary Crewe. Wyniki ankiet, które na potrzeby niniejszego artykułu przeprowadziłam w różnych środowiskach, wskazują, że niemalże 7% badanych zdecydowało się przeczytać książkę po wcześniejszym zaznajomieniu się z jej wersją ekranową.

Różnice pomiędzy obydwoma formami przekazu mają ogromny wpływ również na prezentowaną treść. Niekiedy może się to przyczynić do znaczących modyfikacji samej istoty dzieła. Tak też stało się w przypadku *Małej księżniczki*, gdzie ciężar wartości i dydaktyzmu, jakie niosła ze sobą książka, w filmie został zminimalizowany i zastąpiony komizmem.

Najbardziej znaną ekranizacją powieści Burnett jest film z 1939 roku. Jego światowa premiera odbyła się 10 marca. O renomie tej adaptacji świadczyć może chociażby nazwisko odtwórczyni głównej roli. Była nią młodziutka wówczas – ale już znana szerokiej publiczności i ciesząca się powszechnym uznaniem – Shirley Temple.

Grana przez nią tytułowa bohaterka znacznie różniła się od tej, którą widzowie znali z tekstu literackiego i do której zdążyli się przyzwyczaić. Ekranowa Sara była osobą krnąbrną, która nie potrafiła przyjąć z pokorą tego, co spadało na jej dziecięcę barki. Nie chciała naśladować „najdzielniejszego żołnierza”¹, który nie tracił wiary pomimo swego ciężkiego losu, nie zawsze potrafiła też zdobyć się na to, aby w każdej – nawet najtrudniejszej – sytuacji niestrudzenie przyjmować postawę księżniczki. Świadczy o tym niezwykle wymowna scena, w której zniecierpliwiona i zmęczona pracą Sara obsypuje Lawinię – jedną z nielubianych przez koleżanki uczennic pensji – popiołem.

Jednakże pomimo wszystkich osobliwych zachowań istnieją cechy łączące filmową panią Crewe z jej pierwowzorem książkowym. Są to: silna wiara w odmianę

¹ Sara użyła tego porównania w rozmowie z ojcem, w pierwszej scenie powieści. Stwierdziła wówczas, mając na myśli niepozytywne wrażenie, jakie wywarła na niej pensja dla panienek panny Minchin: „Nie podoba mi się tutaj, tatusiu [...]. Ale przecież i żołnierze, choćby najdzielniejsi, niechętnie ruszają do boju” [Burnett, 1994: 8].

losu, a także – co prawda w filmie mniej zaakcentowana – chęć niesienia pomocy biednym.

W adaptacji wyreżyserowanej przez Waltera Langa ukazano ponadto – podobnie zresztą jak i w pozostałych ekranizacjach – że głęboka wiara oraz szerzenie dobra zawsze zostaną wynagrodzone. W jednej ze scen pada zdanie, które stanowi niejako kwintesencję wartości przekazywanych przez film: „Nie dziękujcie, tylko dalej się miłujcie”². Oświadczenie to wynosi wszystko, co czyste i piękne, a potępia niesprawiedliwość, kłamstwo i obłudę, reprezentowane przez pannę Minchin.

Podobną wymowę ma samo zakończenie filmu. Sara odnajduje w nim swego ojca, a właścicielka pensji zostaje ukarana za swą chciwość i pozbawiona najlepszej uczennicy.

Każda z adaptacji (ich lista znajduje się w tabeli nr 1) utworu anglo-amerykańskiej pisarki wprowadza elementy nowatorstwa tak w stosunku do samej książki, jak i względem swych ekranowych poprzedniczek. Wynika to zapewne z faktu, że film „jest jednocześnie interpretacją, czyli własnym, osobistym odczytaniem powieści Burnett” [Szudek, 2001: 142] przez reżysera. W tym miejscu warto zaznaczyć, że wprowadzaniem zmian w poszczególnych inscenizacjach zajmowała się również sama autorka powieści o losach Sary Crewe. Efektem tych poprawek było najpierw wzbogacenie pierwszego przedstawienia teatralnego o nowe postacie (rok 1903), a w konsekwencji opisanie losów tych bohaterów w pełnej wersji książkowej, która ukazała się w 1905 roku.

Nowymi bohaterami o bardzo wyraźnie zarysowanych cechach charakteru były bliskie przyjaciółki Sary: dwie uczennice, Ermengarda i Lottie, oraz biedna pomywaczka – Becky. Elementami prekursorstwa było również wprowadzenie Melchizedeka oraz szczególne podkreślenie heroicznego cech postawy Sary.

Osiemdziesiąt lat po opublikowaniu pełnego wydania *Małej księżniczki*, czyli w roku 1985, powieść została przeniesiona na ekran przez World Masterpiece Theater Nippon Animation pod tytułem „Lovely Sara”. Tworzyła ona serię 46 odcinków, z których każdy emitowany był co tydzień przez telewizję Fuji TV i trwał ponad dwadzieścia minut.

O popularności tej wersji dzieła anglo-amerykańskiej pisarki świadczyć może między innymi liczba języków, na którą została ona przetłumaczona (były to języki takie jak: japoński, niemiecki, francuski, włoski, polski, hebrajski, arabski i chiński).

Podobnie jak pierwotna wersja *Sary Crewe* była uboższa od *Małej księżniczki* (z 1905 roku), tak i serial animowany opisywał życie na pensji w sposób bogatszy niż uczyniła to Burnett. Zjawisko to odzwierciedlało się między innymi w pojawieniu się nowego bohatera, Petera, jak również w rozbudowaniu niektórych wątków, na przykład historii panny Amelii.

² *Mała księżniczka* [film]. Reż. Walter Lang [kas. Wiz. VHS]. Warszawa: NVC.

W ostatnich słowach, które Sara wypowiada na koniec animowanej wersji powieści Burnett, a które nie pojawiają się w drukowanym pierwowzorze, najlepiej wyraża się charakter tytułowej Księżniczki. Są to słowa pełne wdzięczności i miłości względem drugiego człowieka. Panienska Crewe obiecuje bowiem pomagać innym ludziom, i do końca życia zachować w sercu miłość do rodziców i pamięć o nich. A służyć temu miało także rodzinne zdjęcie, ostatni prezent, jaki córka indyjskiego kapitana dostała, żegnając się z ojcem³.

Jednakże pomimo tych reform stwierdzić należy, że wersja animowana najwierniej oddaje ducha książki. Przekazuje ona emocje podobne do tych wywołanych przez dzieło w tradycyjnej postaci oraz ten sam system wartości. To on sprawia, że Sara urasta w oczach widzów do miana wzoru godnego naśladowania.

Jak pisze Włodzimierz Goriszowski: „Dzieci w młodszym wieku szkolnym pociąga u bohaterów literackich dobroć, uprzejmość, życzliwość i pracowitość” [Ibidem: 213] oraz „ulubionymi bohaterami młodzieży dorastającej stają się więc ludzie odważni, kierujący się dobrem ogółu, mili, serdeczni, odczuwający krzywdę ludu [...]” [Ibidem: 215].

Te właśnie cechy charakteryzują małą Księżniczkę, tytułową postać utworu Burnett, który pomimo upływu czasu pozostaje aktualny i wciąż stanowi interesującą lekturę zarówno dla czytelników młodych, jak i dla osób dorosłych. Dowodzi to uniwersalizmu powieści pod względem jej czytelniczego przeznaczenia oraz ponadczasowego przesłania.

Czy w ten sposób można tłumaczyć popularność utworu Burnett? W pewnym stopniu na pewno tak, lecz istotny jest również sam sens tego typu literatury. Bowiem „magia sztuki” polega na tym, że „wiemy, że mamy do czynienia z iluzją, zmyśleniem, ale właśnie w nich ukryta jest prawda, która nas wewnętrznie przemienia” [Szudek: 2001: 142].

³ W wersji książkowej ostatnim prezentem jest lalka. Wersja animowana zmieniła ten podarunek na rodziną fotografię.

Tabela 1

ADAPTACJE „MAŁEJ KSIĘŻNICZKI”

	Reżyseria	Scenariusz	Aktorzy	Muzyka	Producent	Zdjęcia	Scenografia
<p>1917 (FILM NIEMY)</p> <p>Czas trwania: 62 min.</p>	Marshall Neilan	Frances Marion	<p>Sara Crewe – Mary Pickford</p> <p>Pan Carrisford – Gustav von Seyf- fertitz</p> <p>Kapitan Richard Crewe – Norman Kerry</p> <p>Becky – Zasu Pitts</p> <p>Lavinia – Loretta Blake</p> <p>Ram Dass – George A. McDaniel</p> <p>Ermengarda – Gertrude Short</p> <p>Panna Minchin – Katherine Griffith</p>	—————	Wilfred Buckland	<p>Walter Stradling</p> <p>Charles Roshier</p>	Wilfred Buckland
<p>1939 (FILM)</p> <p>Czas trwania: 91 min.</p>	Walter Lang	Richard Day	<p>Sara Crewe – Shirley Temple</p> <p>Kapitan Reginald Crewe – Ian Hunter</p> <p>Becky – Sybil Jason</p> <p>Lavinia – Marcia Mae Jones</p> <p>Rose Hamilton – Anita Louise</p> <p>Hubert Minchin – Artur Treacher</p>	Samuel Pokrass	Gene Markey	<p>Artur C. Miller</p>	<p>Thomas Little</p> <p>Bernard Herzbrun</p> <p>Hans Peters</p>

<p>1985 (FILM ANIMO- WANY)</p> <p>Liczba odcinków: 46</p> <p>Średni czas trwania 1 odcinka: 24 min.</p>	<p>Fumio Kurokawa</p>	<p>Kozo Kuzuba</p> <p>Takayoshi Suzuki</p> <p>Fumio Kurokawa</p> <p>Masao Kuroda</p> <p>Kliko Mukuroji</p> <p>Ryuzo Nakanishi</p>	<p>Sara Crewe – Sumi Shima-moto (głos)</p>	<p>Koichi Morita</p> <p>Yasuo Higuchi</p>	<p>Taihe Ishikawa</p> <p>Junzo Nakajima</p>	<p>Kuniyuki Ishii</p>	<p>Ryuzo Nakanishi</p>
<p>1986 (FILM)</p> <p>Czas trwania: 163 min.</p>	<p>Carol Wiseman</p>	<p>Brak danych</p>	<p>Sara Crewe – Amelia Shankley</p> <p>Panna Minchin – Maureen Lipman</p> <p>Lawinia – Katrina Heath</p> <p>Pan Carrisford – Nigel Havers</p> <p>Becky – Natalie Abbott</p> <p>Kapitan Crewe – David Yelland</p>	<p>Rachel Portman</p>	<p>Colin Shindler</p>	<p>David Taylor</p>	<p>Gordon Melhuish</p>
<p>1995 (FILM)</p> <p>Czas trwania: 93 min.</p>	<p>Alfonso Cuaron</p>	<p>Richard La Gravenese</p>	<p>Sara Crewe – Liesel Matt-hews</p> <p>Kapitan Crewe – Liam Cunningham</p> <p>Becky – Vanessa Lee Chester</p> <p>Lawinia – Taylor Fry</p> <p>Panna Minchin – Eleanor Bron</p>	<p>Patrick Doyle</p>	<p>Mark Johnson</p>	<p>Emmanu- el Lubezki</p>	<p>Tom Duffield</p> <p>Bo Welch</p> <p>Cheryl Carasik</p>

Bibliografia

1. Burnett F.H.: *Mała księżniczka*. Warszawa 1994.
2. Goriszowski W.: *Czytelnictwo dzieci i młodzieży w badaniach socjologiczno-pedagogicznych*. W: idem: *Książka a wychowanie*. Katowice 1973, s. 65–95.
3. Goriszowski W.: *Główne czynniki rozwoju zainteresowań czytelniczych i oddziaływania wychowawczego lektury (w świetle analiz piśmiennictwa)*. W: idem: *Książka a wychowanie*. Katowice 1973, s. 96–104.
4. Goriszowski W.: *Literatura beletrystyczna jako czynnik kształtowania postaw moralnych czytelników*. W: idem: *Książka a wychowanie*. Katowice 1973, s. 211–216.
5. *Mała księżniczka* [film]. Reż. Walter Lang [kas. Wiz. VHS (90 min.)]. Warszawa: NVC.
6. *Mała księżniczka*. Film dostępny w Internecie: <http://www.filmweb.pl/Ma%C5%82a+ksi%C4%99%C5%BCniczka,1917,o+filmie,Film,id=34866> [data dostępu: 08.08.2016].
7. *Mała księżniczka*. Film dostępny w Internecie: <http://www.filmweb.pl/Ma%C5%82a+ksi%C4%99%C5%BCniczka,1939,o+filmie,Film,id=87702> [data dostępu: 08.08.2016].
8. *Mała księżniczka*. Film dostępny w Internecie: <http://www.filmweb.pl/Ma%C5%82a+ksi%C4%99%C5%BCniczka,1985,o+filmie,Film,id=119535> [data dostępu: 08.08.2016].
9. *Mała księżniczka*. Film dostępny w Internecie: <http://www.filmweb.pl/Ma%C5%82a+ksi%C4%99%C5%BCniczka,1986,o+filmie,Film,id=36749> [data dostępu: 08.08.2016].
10. *Mała księżniczka*. Film dostępny w Internecie: <http://www.filmweb.pl/Ma%C5%82a+Ksi%C4%99%C5%BCniczka,1995,o+filmie,Film,id=34947> [data dostępu: 08.08.2016].
11. Mikuła J., E. Szymik: *Z problemów edukacji filmowej (analiza porównawcza dzieła filmowego)*. „Edukacja Humanistyczna”. *Rocznik naukowo-dydaktyczny*. T. 1. Red. M. Sinica. Zielona Góra 2001, s. 99–104.
12. *Słownik terminów literackich*. Red. J. Sławiński, Wrocław i in. 1976, s. 11.
13. Szudek E.: *Obraz filmowy jako świadectwo interpretacji tekstu literackiego, czyli o niektórych fragmentach „Tajemniczego ogrodu” Agnieszki Holland*. W: E. Szudek (i in.): *Tajemniczy ogród, czyli w poszukiwaniu utraconego raj*. Kraków 2001, s. 138–142.

dr Olimpia Gogolin

Gliwicka Wyższa Szkoła Przedsiębiorczości

e-mail: olimpia.gogolin@onet.eu